

INSULINDE IN
WOORD EN BEELD

DOOR

HENRI ZONDERVAN.

DE STEILE ZUIDKUST.

BIJ J. B. WOLTERS — GRONINGEN, DEN HAAG.

SCHOOLPLATEN.

J. W. BOERMAN EN K. M. KNIP, **Dieren in hun omgeving**. 12 Schoolplaten voor het onderwijs in de kennis der Natuur, (grootte 75 bij 105 cM.). Naar oorspronkelijke aquarellen van M. A. KOEKKOEK.
Prijs per hoofdplaat met bijplaat, geplakt op één zwaar carton, met ronde hoeken, met geïllustreerde toelichting f 5,25
Hoofdplaat en bijplaat afzonderlijk opgeplakt, met ronde hoeken - 6,25
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk - 0,45

P. R. BOS, **Nederland in Woord en Beeld**. 30 Schoolplaten voor het Aardrijkskundig onderwijs, (grootte 65 bij 85 cM.). Volgens aquarellen naar de natuur geteekend door B. BUENINCK. Met geïllustreerde toelichting door B. A. Kwast, G. J. A. Mulder of R. Noordhoff.
Prijs per plaat, geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken, met geïll. toelichting f 4,25
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk - 0,45

PROF. DR. J. RITZEMA BOS, **Vijf platen ten gebruike bij het onderwijs in de kennis der Dierenwereld** op de lagere school, (grootte 76 bij 96 cM.), naar aquarellen van W. K. de Bruin; met geïllustreerde handleiding, geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken f 18,00

PROF. DR. J. RITZEMA BOS, **Schoolplaten van voor den akkerbouw schadelijke dieren**, (gr. 76 bij 96 cM.). Compleet in twee series, elk van zes platen; naar aquarellen van W. K. de Bruin; met geïllustr. handleiding, per serie, geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken f 21,00

J. W. DE JONGH EN H. WAGENVOORT, **24 Schoolplaten voor de Vaderlandsche Geschiedenis**, (grootte 84 bij 110 cM.). Naar oorspronkelijke aquarellen van J. HOYNCK VAN PAPENDRECHT, GERARD VAN HOVE, J. H. ISINGS JR., C. JETSES, J. H. JURRES, W. C. STARING, G. WESTERMAN en J. J. R. DE WETSTEIN PFISTER.
Prijs per plaat met geïllustreerde toelichting, geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken f 5,25
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk - 0,45

JAN LIGTHART, H. SCHEEPSTRA EN W. WALSTRA, **Het volle leven**. Platen voor het zaakonderwijs in de eerste schooljaren. Naar oorspronkelijke teekeningen van W. K. DE BRUIN en C. JETSES. Compleet in 4 series, elk van 6 platen (gr. 75 bij 105 cM.).
1e Serie, Winterhalfjaar: Timmeren | 3e Serie, Winterhalfjaar: Metselen
2e Serie, Zomerhalfjaar: Grasland | 4e Serie, Zomerhalfjaar: Bouwland
Prijs per serie van 6 platen, geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken f 24,75
Handleiding bij iedere serie, geïllustreerd met zwarte en gekleurde platen, herzien door A. M. van Leeuwen 4e druk à - 1,90

H. SCHEEPSTRA EN W. WALSTRA, **Twintig platen voor het Aanschouwingsonderwijs**, (gr. 56 bij 76 cM.), geplakt op zw. carton, met ronde hoeken, 4e druk f 32,75
Handleiding bij de twintig platen 8e druk - 1,90
Prijs per plaat afzonderlijk, opgeplakt f 1,90.

H. SCHEEPSTRA EN W. WALSTRA, **Ambachten en bedrijven**. Vijftien platen voor het Aanschouwingsonderwijs, (grootte 56 bij 76 cM.), geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken 2e druk f 29,75
Handleiding bij de vijftien platen 3e herziene druk - 1,90
Prijs per plaat afzonderlijk, opgeplakt f 2,25.

J. B. UBINK EN P. WILLEMSE, **De natuurlijke lijn**. Vier series wandplaten voor Teekenonderwijs. Elke serie bestaande uit 12 zwarte en 12 gekleurde platen, (grootte 60 bij 80 cM.), met toelichting A, algemeen gedeelte en Toelichtingen B I, II, III, IV, bijzonder gedeelte.
Prijs per serie, elk van 24 platen, geplakt op zwaar carton f 18,00
Toelichting A, alg. gedeelte, geïll., f 0,50; Toelichtingen B I, II, III, IV, bijz. gedeelte, à - 0,50

 Deze series Schoolplaten geven in alle opzichten Nederlandsche toestanden weer en sluiten aan bij het onderwijs in Nederland. 

HENRI ZONDERVAN, **Insulinde in Woord en Beeld**. 12 Schoolplaten voor het Aardrijkskundig onderwijs, (grootte 75 bij 105 cM.). Naar oorspronkelijke aquarellen van W. C. C. BLECKMANN, P. VAN HEERDT-QUARLES en W. J. ISING.
Prijs per plaat met geïll. toelichting, geplakt op zw. cart., met ronde hoeken f 4,25
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk - 0,45

HENRI ZONDERVAN, **Europa in Woord en Beeld**. 12 Schoolplaten voor het Aardrijkskundig onderwijs, (grootte 75 bij 105 cM.). Naar oorspronkelijke aquarellen van L. H. FISCHER, A. NOHMANN, R. RESCHEITER e. a.
Prijs per plaat, geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken f 4,25
Geïllustreerde toelichting bij het 1e zestal - 1,75
Geïllustreerde toelichting bij het 2e zestal - 1,75

INSULINDE IN WOORD EN BEELD

DOOR

HENRI ZONDERVAN.

DE STEILE ZUIDKUST. JAVA.

*Bij de plaat inbegrepen.
Afzonderlijk f 0,25.*

BIJ J. B. WOLTERS' U. M. — GRONINGEN, DEN HAAG.

INHOUD.

INLEIDING	3
1. Het Duizendgebergte	4
2. Eetbare vogelnesten	8
3. Rongkob en Karang Bolong	11
REPRODUCTIE DER PLAAT	16/17
4. De Javaansche adel	20
5. Verklaring der plaat	25
6. Literatuur	27
7. Naar het Zuiderstrand	28

INLEIDING.

Tot de minst bereisde en daardoor ook minst bekende gedeelten van het eiland Java behoort de streek, waarvan een klein gedeelte op deze plaat in beeld is gebracht. Het is een woest, moeilijk toegankelijk gebied met een schralen bodem, een dun gezaaide bevolking en een kust, welke arm aan plaatsen is. Voor den wetenschappelijken onderzoeker rijk aan interessante vormen en aan onopgeloste vraagstukken, biedt het landschap voor de meeste toeristen weinig aantrekkelijks aan, evenmin als de kust voor den koopman of schipper iets oplevert, dat zijn belangstelling vermag gaande te maken; vandaar dan ook, dat zij door de scheepvaart gemeden wordt. Zelfs de booten der Koninklijke Pakketvaart Maatschappij, welke overigens zoo vele plaatsen in Insulinde aandoen, varen deze onherbergzame streek voorbij, waar de menschelijke nederzettingen zoo dun gezaaid zijn, zelfs op groote afstanden geheel ontbreken. Slechts enkele punten trekken meer de aandacht en zijn daardoor iets beter bekend, n.l. de plaatsen, waar zich vogelnestgrotten bevinden. Hierin toch leven de salanganen of klipzwaluwen, waarvan de eetbare nesten een bijzondere lekkernij voor de Chineezen vormen en door hen duur betaald worden. Ook een enkel optrekje van den Javaanschen adel breekt hier en daar de eentonigheid en is voor ons een aanleiding omtrent deze klasse der inlandsche bevolking een en ander mede te deelen.

I. Het Duizendgebergte.

Terwijl het karakter der zuidkust van Java in het algemeen, in tegenstelling met dat der noordkust, reeds besproken werd bij de plaat *Het vlakke Noorderstrand*, moet hier het achter de zuidkust gelegen eigenaardige kalklandschap een weinig nader beschouwd worden. Evenals alle grootere en vele kleine eilanden van Insulinde, bestaat ook Java grootendeels uit bergland, terwijl het laagland beperkt is tot de kuststreken, vooral tot de noord- en het midden der zuidkust; alleen in het westelijk gedeelte aan de noordkust beslaat dit laagland een aanzienlijke breedte. Het bergland treedt vooral op als korte ketenen, ten deele achter elkander gelegen en dan zeer hinderlijk voor het verkeer; het is voor het grootste deel opgebouwd uit jongere gesteenten en zeer rijk aan vulkanen (zie de toelichting bij de plaat *Tweelingvulkaan Gedeh-Pangerango*). Kalksteengebergten treden slechts langs de kusten op: in het N. bijna uitsluitend in de residenties Rembang, Soerabaja en Madoera, in het Z. vooral op vier plaatsen, n.l. in het W. en in het O. der Preanger Regentschappen, in de Vorstenlanden met Madioen en in Kediri-Pasoeroean. Deze kalksteengebieden vertoonen ten deele afgeronde, ten deele scherpe landschapsvormen. Vooral waar de lagen der gesteenten sterk geplooid zijn, treden heuvels, pieken, naalden en graten op, terwijl grotten en onderaardsche rivieren, evenzeer als eigenaardige, gesloten dalen er even talrijk zijn als elders op aarde in dergelijke terreinen, welke — in navolging van deze bodemformatie in Oostenrijk — in het algemeen met den naam Karst worden aangeduid. Een zeer eigenaardige terreinvorming vertoont het zuidelijk deel van het kalksteengebergte in de Vorstenlanden, waarheen deze plaat ons verplaatst en dat naar zijn uiterlijk voorkomen den naam *Goenoeng Sewoe* of *Duizendgebergte* draagt. Het

strekt zich uit van den mond der Kali Opak tot de Baai van Patjitan en vormt een deel van den Goenoeng Kidoel, het Zuidergebergte, dat zich langs Java's zuidkust uitstrekt, van de vlakte van Djokjokarta tot die van Loemadjang. Het Duizendgebergte draagt zijn naam terecht. Feitelijk is het een kalksteenplateau, dat langzaam naar de kust afhelt en hier plotseling met een zeer steilen rand in zee afdaalt, zooals op de plaat duidelijk te zien is. Dit plateau nu lijkt op een molshoopen-terrein in het groot, bezaaid met duizenden heuvels, meestal 30—60 M. hoog en halfbolvormig; daartusschen rijzen ook spitse kegels op, welke tot 100 M. hoogte bereiken. Enkele hebben bij den voet overhangende wanden, waarvan kalkwater druppelt, dat druipsteenvormingen heeft doen ontstaan. Tusschen de heuveltjes liggen honderden blinde dalen met zeer vlakken bodem, ten deele moerassig, ten deele als bouwland in gebruik genomen, ten deele met alang alang begroeid, dat echter meer en meer door bouwland verdrongen wordt. Niet minder groot is het aantal komvormige dalen, welke evenwel ten deele in langwerpige of trogvormige bekkens zijn overgegaan, waarvan de bodem met een dikke laag verweeringsaarde bedekt is. Het regenwater, dat vroeger door de talloze openingen, scheuren, spleten en gaten in den grond verdween en onder de oppervlakte verder stroomde, heeft daar een menigte schachten, gangen en grotten (fig. 1) gevormd. Langzamerhand echter zijn de meeste openingen door de verweeringsaarde verstopt geraakt, zoodat het regenwater niet meer in de diepte kan zakken, waardoor talrijke poelen, plassen en meren ontstaan zijn, meestal zonder afwatering. Daarentegen stroomt het water, dat aan den noordrand van het Duizendgebergte valt en daar in den bodem verdwijnt, langs talloze onderaardsche beddingen naar de kust, waar het of in hare nabijheid weer aan de oppervlakte komt, of verder onderaardsch naar zee

stroomt en daarin, vlak bij de kust, zoetwaterbronnen vormt, kenbaar aan de roodachtige tint, welke dit opstijgende zoete water aan het overigens helder blauwe zeewater geeft. Terwijl al deze vormen en verschijnselen ook elders op aarde in Karstgebieden voorkomen, zijn de ontelbare toppen en topjes

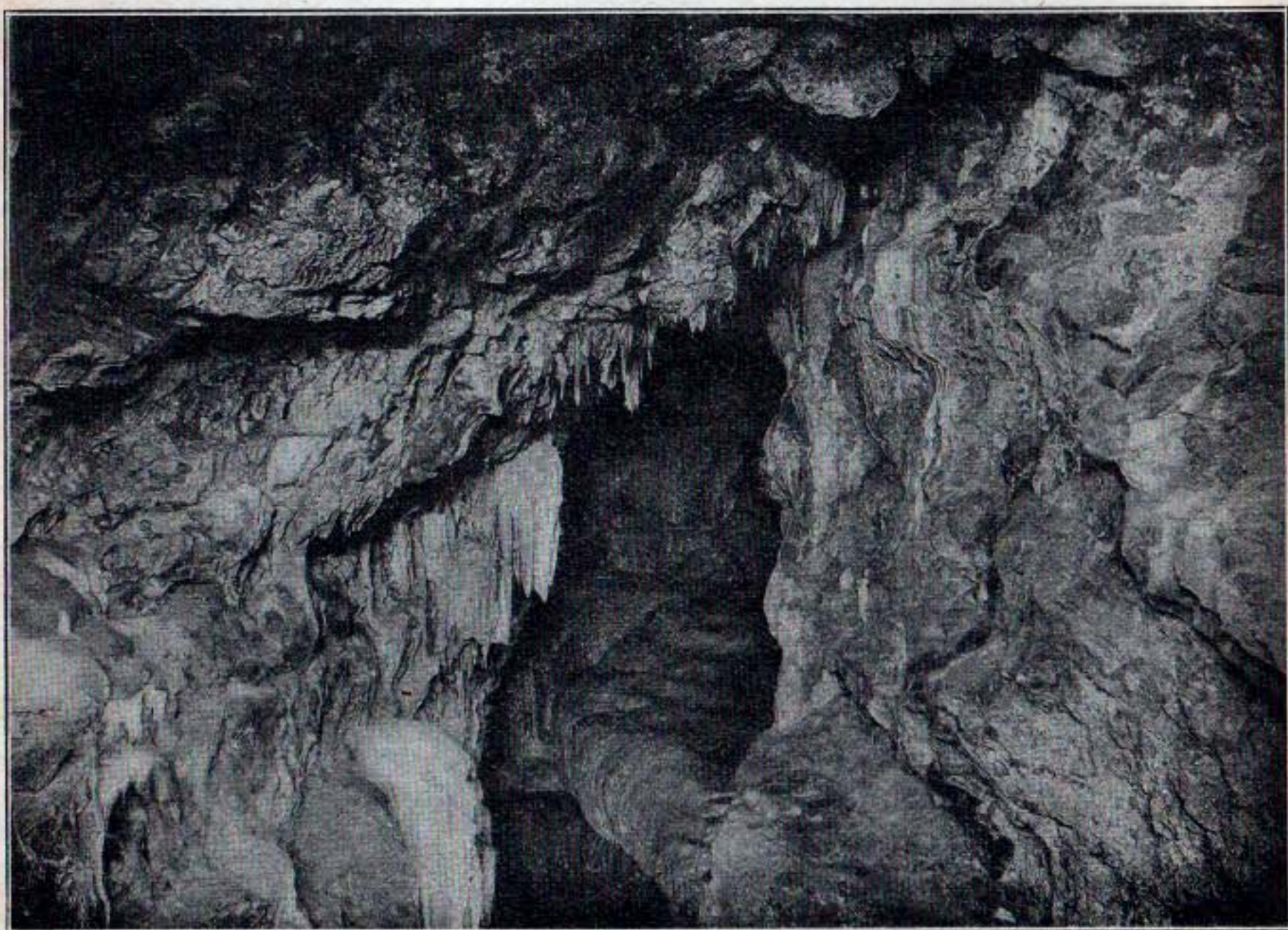


Fig. 1. Grot Goewa Langsé.

een eigenaardigheid, welke men buiten Java alleen nog maar in Yucatan (Mexico) en op het eiland Jamaïca aantreft.

Het geheele gebied heeft in N.-Z. richting een breedte van 15 Km., vertoont in het O., op de grens der Vorstenlanden, toppen van 400, elders hoogstens van 300 M. absolute hoogte; de verticale afstand van top tot voet bedraagt echter

bijna nooit meer dan 100 M. De eerste, die dit gebied bezocht, was Junghuhn, ongeveer $\frac{3}{4}$ eeuw geleden, en deze vond de meeste hoogten bedekt met prachtige wouden, waarin de lichte tint van duizenden wilde pisangs onder de donkere woudreuzen blonk, terwijl hier en daar schitterend witte kalkwanden als berggoogen door het heerlijk groen der boschwildernis heenkeken. Evenwel had reeds in zijn tijd de ontginning een aanvang genomen en hare noodzakelijke metgezellin, de alang alang, van de dalen uit de bergen beklommen, de wouden vervangend. En sedert dien tijd heeft de landbouw er groote vorderingen gemaakt, want volgens Danes, die de streek in 1910 bereisde, heeft het land zijn romantische wildheid grootendeels verloren. Alle vlakke deelen, voor zoover zij niet door de verweering tot richels en graten werden vervormd, zijn met akkers bedekt, welke zich steeds meer en meer langs de hellingen der heuvels omhoog uitbreiden. Alang alang beslaat nog maar een beperkt gebied, en alleen op enkele plaatsen treft men uitgestrekte bosschen — vooral van djatiboomen — aan. Slechts in de nabijheid der kust, waar deze zeer moeilijk te genaken is, zijn de hellingen nog met dichte oerwouden bedekt, waarachter breede strooken alang alang optreden. De bevolkingsdichtheid neemt steeds toe; oude kampongs breiden zich uit en nieuwe ontstaan spoedig op de plekken, welke voor landbouw in gebruik worden genomen. Deze levert naast rijst, maïs en vooral maniok, in het W. ook veel tabak. Tevens wordt nog al aan veeteelt gedaan en op enkele plaatsen aan de kust op zeer primitieve wijze zout gewonnen. De geheele, ontzagwekkende, eenzame kuststreek staat volgens het geloof der Javanen onder de heerschappij van Ratoe Kidoel, de maagdelijke vorstin der zee. Klippen en bosschen zijn bewoond door haar geesten en demonen, waarvan de machtigste, de booze geest Lampor, door zijn geweldige vaart door het

luchtruim de springvloeden veroorzaakt. Slechts op enkele plaatsen heerscht nu en dan eenige levendigheid, n.l. op die plaatsen, waar de salanganen hare eetbare nestjes tegen de steile binnenwanden der holen hebben gebouwd.

2. Eetbare vogelnesten.

Hoewel in Insulinde ook van een vijftiental andere vogels de nesten als voedsel gegeten worden, hebben toch alleen die der salanganen of gierzwaluwen veel beteekenis. Er wordt aan deze nesten, welke 50—60 % eiwit bevatten, maar niet gemakkelijk verteerbaar zijn, een versterkende en opwekkende kracht toegeschreven, en daarenboven gelden zij als een uitgezochte lekkernij, d. w. z. voor de Chineezers, omtrent wier eigenaardigen smaak wij elders (*De Chineesche kamp te Batavia*, hoofdst. 7) meer bijzonderheden vermeld hebben. De nestjes, welke uit een soort van taaie gelei of vischlijm bestaan, worden gewoonlijk uitgedroogd en in thee of soep genuttigd; zij zijn eigenlijk zonder smaak of geur, maar worden, zooals gezegd, door de Chineezers bijzonder hoog geschat. Zij worden gebouwd door de gierzwaluwen of salanganen, zwaluwachtige vogels, welke een opvallend uiterlijk hebben, door hun kleinen bek, groote mondopening, groote, diep liggende oogen en korte, doch krachtige pooten, voorzien van kromme, scherpe nagels. Zij vliegen zeer goed en snel, bijna den geheelen dag achtereen hoog in de lucht, steeds insekten vangende, terwijl zij nooit uit eigen beweging op den vlakken grond komen.

Van de vele soorten, welke in Insulinde leven, zijn de meest gewone die, welke eetbare nestjes bouwen, en wel in groot aantal, dicht bijeen tegen de wanden der rotsen. Deze nestjes

bestaan òf uit fijn zeewier, plantendeelen enz., vermengd met het speeksel der gierzwaluw, òf uit speeksel, vermengd met toevallig daartusschen geraakte kleine voorwerpen, als veertjes, deelen van insekten enz., òf uit zuiver speeksel. De beide eerste

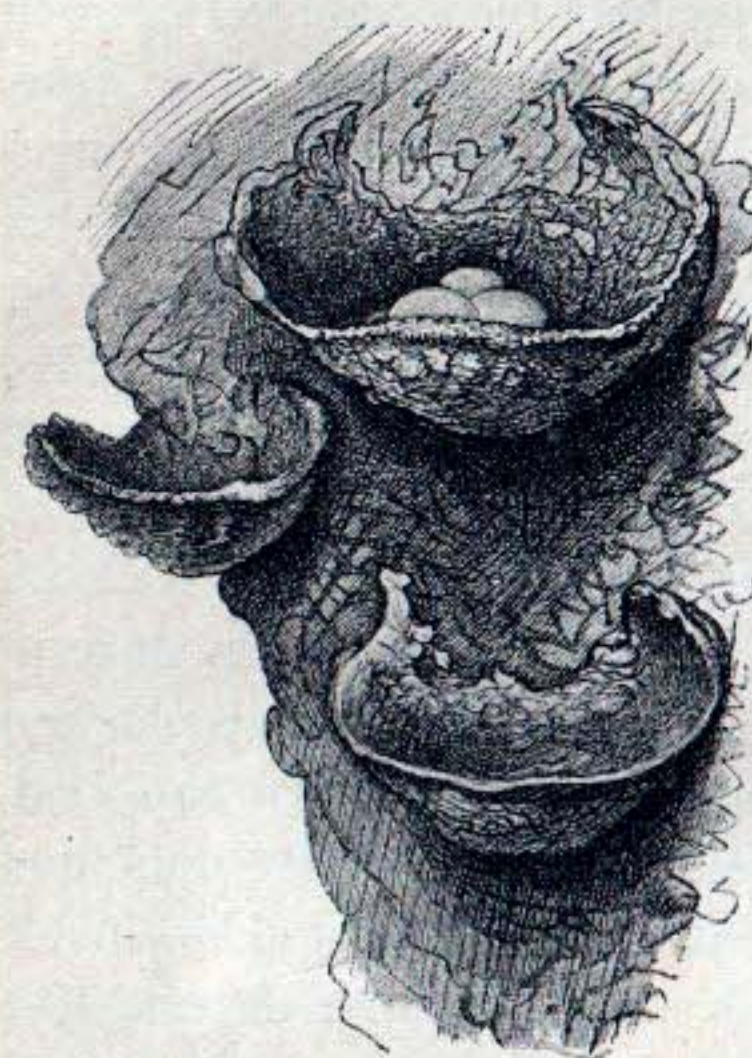


Fig. 2. Salanganennesten.

soorten worden onechte of valsche genoemd en onderscheiden zich door hun meer bruinachtige kleur van de echte nestjes, welke zuiver wit zijn. Zij zijn het werk van twee soorten, waarvan de eene niet grooter dan een sijsje, de andere zoo groot als onze huiszwaluw is. Die nesten hebben den vorm van een in het midden doorgesneden, half napvormig schoeltje (fig. 2) en worden door de vogels altijd in diepe holen geplaatst, ten

einde te voorkomen, dat zij nat worden. Daardoor toch zouden ze opzwellen en als broedplaatsen onbruikbaar zijn. Hetzelfde nestje wordt nooit twee keeren door een vogel gebruikt. Er zijn groote en kleine nesten. De grootere en diepere worden door de wijfjes met veêren, uit haar lichaam getrokken, bekleed en tot het uitbroeden van 3 of 4 eieren gebruikt; de kleinere, meer ondiepe en smallere worden door de mannetjes bewoond. Het speeksel wordt afgescheiden door de ondertongklieren, welke in den broedtijd tot twee groote gezwollen uitzetten, en met de punt der tong in den vorm van een breede, halfcirkelvormige streep tegen de rotswand geplakt. Nadat deze massa geheel droog en verhard is, het-

geen spoedig geschiedt, wordt er een tweede dergelijke rand tegen aangebracht, hiertegen een derde enz. tot het nestje voltooid is.

De salanganen worden overal in Insulinde aangetroffen, waar holen in rotswanden gelegenheid bieden tot het bouwen van nesten, dus vooral in kalksteengebergten, zooals op Java, Sumatra, Borneo, in de Molukken enz., zoowel in het binnenland als aan de kusten. Ook wordt op vele plaatsen van het inzamelen der nesten werk gemaakt, zooals op Borneo, waar het recht tot inzamelen in de onderafdeeling Tanah Boemboe der afdeeling Zuid-Oostkust van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling door de regeering verpacht wordt (in 1915 voor bijna 12000 gld. jaarlijks), in de Minahasa op Celebes enz. Ook in de binnenlanden van Java, vooral in Buitenzorg, geschiedt zulks; maar het zijn toch vooral sommige plaatsen langs de steile, uit kalksteen opgebouwde zuidkust van Java, welke een bepaalde vermaardheid hebben gekregen door hun vogelnesten, in de eerste plaats die van Rongkob in de residentie Djokjokarta en van Karang Bolong in de residentie Kedoe. „Waar langs Java's zuiderstrand de branding der zee tegen de kalkrotsen klotst en die door aanhoudende werking zóó diep heeft uitgehold, dat het bovendeel een overhangend gewelf vormt, is de plaats waar, te midden van het fijne stof, door het op de rotswanden brekende schuim gevormd, de kleine gierzwaluwen of salanganen, de manoek walet, bij voorkeur hunne eetbare nesten bouwen en met bliksem-snelheid heen en weer vliegen, naarmate de klotsende golven den ingang van het hol sluiten of door de samengeperste lucht met luid geraas, als een kolom verstuivend water, worden teruggestooten.” Voor de regeering leveren de nesten een niet onbelangrijk voordeel op, daar zij deze, voor zoover zij als haar eigendom gelden, verpacht, meestal aan Chineezers. Hoewel de opbrengst der pacht verminderd is, bedroeg

deze in 1911 toch nog op Java ruim 75000, in 1915 nog slechts 31500 gld., in de Buitenbezittingen in laatstgenoemd jaar ruim 12000 gld. Die van Rongkob werden vroeger door de regeering in eigen beheer geëxploiteerd, sedert 1886 evenwel worden zij eveneens verpacht.

3. Rongkob en Karang Bolong.

In het zuidoosten van de residentie Djokjokarta ligt het landschap Rongkob met een dessa (dorp) van denzelfden naam en in de nabijheid daarvan de gelijknamige grot, beroemd om hare eetbare vogelnesten. Zij is niet de eenige in deze streek, want naast haar zijn nog 43 andere met name bekend, waarvan enkele meer landinwaarts, verreweg de meeste echter vlak bij de barre, ten deele ongenaakbare kust zijn gelegen. Van deze 44 grootere en kleinere grotten leveren de meeste slechts weinig op en feitelijk kunnen alleen een drietal als productief beschouwd worden, n.l. die van Rongkob, Toeri en Karang, waarvan de eerste het meest oplevert. Zij ligt op ongeveer 78 Km. afstand van de hoofdplaats der residentie en kan alleen van de landzijde uit bereikt worden. Een klein gedeelte van den weg is geschikt voor rijtuigen, het grootste gedeelte moet te paard worden afgelegd. De grot bevindt zich in een steile rotspartij, waarvan de top over den zeespiegel helt, zoodat de afdaling levensgevaarlijk is. Om den ingang te bereiken, wordt aan den top der rots een rotanladder van 36 M. lengte vastgemaakt, zoodanig, dat zij in de richting van de grot neerhangt. Het benedeneinde zweeft 6,25 M. boven den zeespiegel. Onder de ladder is een netwerk van 15,25 M. lengte bevestigd, dat langs de rotswand loopt en een weinig helt, zoodat het ondereinde zich 4,25 M. boven het water bevindt (fig. 3).

Aan dit netwerk, vervaardigd van een wortelsoort, oengas geheeten, is een tweede rotanladder bevestigd, welke tot den zeespiegel reikt. Hier moeten de inzamelaars zich te water begeven en zwemmende de grot bereiken. Als steun daarbij dient een lijn van 7 M. lengte, eveneens uit oengas gevlochten, welke van het onderinde der tweede ladder naar een steen bij den ingang der grot voert. Deze ingang is 15 M. breed, terwijl de grot zelf een lengte van 52, een breedte van 25 en een hoogte van ongeveer 10 M. heeft. Bij gemiddelden waterstand wordt het inwendige van de grot tot op 20 M. binnenwaarts door het zeewater bespoeld. Bij onstuimige zee is de ingang geheel onder water, dus ontoegankelijk. Op het noordwestelijke gedeelte van den bodem der grot bevindt zich een zandbank, volgens de inlanders de zetel van de maagdelijke godin der Zuidzee, de reeds genoemde Ratoe Kidoel. Haar eigenlijk paleis echter staat op den bodem der diepe zee en is grootendeels opgetrokken uit de beenderen van verongelukte mensen.

Evenals elke handeling van eenige beteekenis der Javanen, gaat ook het plukken der vogelnesten met allerlei bijgeloovige gebruiken gepaard. Zoo b.v. zou het de plukkers en hun helpers misnoegd maken of hun dat naïeve vertrouwen en dien goeden wil benemen, welke bij hun levensgevaarlijk bedrijf zoo hoog noodig, ja onmisbaar zijn, wanneer niet, getrouw aan de adat, ter eere van Ratoe Kidoel, wier bescherming en hulp moet worden afgesmeekt, tooneelvoorstellingen, dansen en spelen, alsmede gezamenlijke maaltijden plaats hadden. Nadat de inzamelaars, inlanders, die voor dit gevaarlijke werk een karig loon ontvangen, nog de noodige offers aan de godin hebben gebracht, o. a. kop, pooten en staart van een bij den feestmaaltijd geslachten buffel, welke in zee worden geworpen, dalen zij, bijna zonder kleeding aan, op de hiervoren beschreven wijze in de grot af, voorzien van

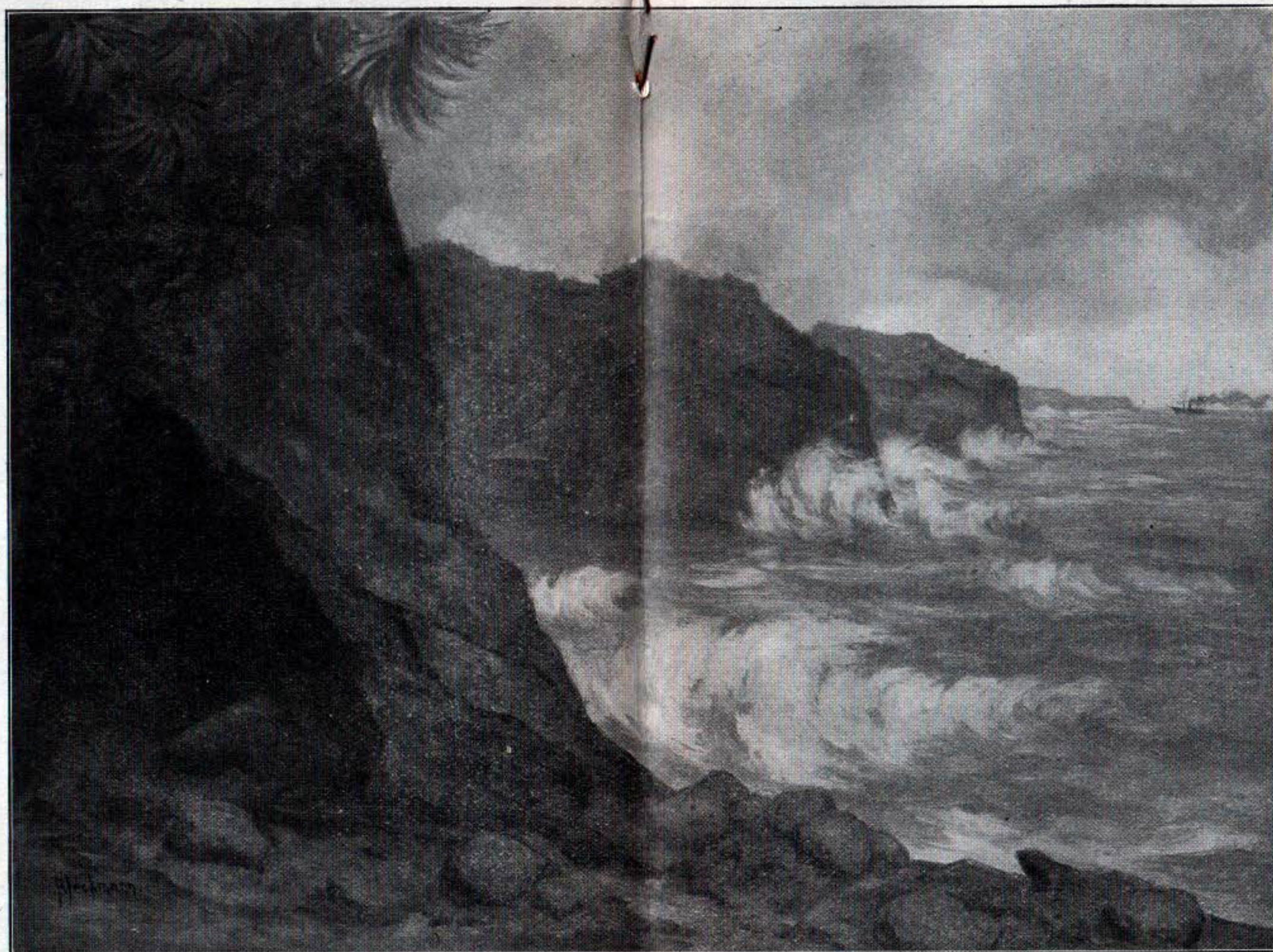


Fig. 3. Vogelnestgrot Rongkob.

zakken en een puntigen stok, waaraan een netje hangt. De nestjes worden met de hand geplukt, of voorzoover zij te hoog hangen, met den stok afgestoken en in het netje opgevangen. Heeft men voldoende geplukt, dan wordt de terugtocht aanvaard, hetgeen weer met de grootste voorzichtigheid moet geschieden, want een enkele misstap heeft, evenals bij het afdalen, onvermijdelijk den dood tengevolge. De nesten worden gedroogd en daarna, naar de kleur, in drie soorten gesorteerd: spierwitte, de beste en derhalve de duurste, roodachtige en donkerbruine. De eerste soort kost 20, de tweede 15, de derde $7\frac{1}{2}$ gld. per katti (= 0,61 Kg.). Het plukken geschiedt vier keeren per jaar, n.l. in Maart, Juni, September en December. Gemiddeld bedraagt de opbrengst van alle grotten bij Rongkob 5—6 pikols per jaar (1 pikol = 61,7 Kg.), kan echter in verschillende jaren zeer ongelijk zijn. Daar in 1 pikol 9000—10000 nestjes gaan, blijkt hieruit, hoe verbazend talrijk de salanganen moeten zijn, om ondanks de jaarlijksche vernieling van eieren en jong broedsel, geregeld zooveel te blijven opleveren. Na de sorteering worden de nesten zorgvuldig verpakt en naar Singapore verscheept, waar de opkooper woont, die ze verder naar China verzendt.

Naast de nestjes van Rongkob zijn vooral die van Karang Bolong bij de Chineesche fijnproevers in trek. De Karang Bolong-grotten liggen in het district van dien naam in het Z.W. der residentie Kedoe. Van de talrijke grotten worden slechts een tien- of twaalfstal geëxploiteerd, daar de overige of geen nesten bevatten, of geheel ontoegankelijk zijn, zoowel van de land- als van de zeezijde. De eigenlijke Karang Bolong (= doorboorde) grot, waarin het water in den loop der eeuwen door uitschuring een tunnel heeft gevormd, werd vroeger door talrijke gierzwaluwen bewoond, doch is thans verlaten. Aanzienlijk is daarentegen nog de opbrengst van

de Djoembleng grot. Van Gombong, welke plaats door hare pupillenschool bekend is, kan de kust in $2\frac{1}{2}$ uur langs een goeden weg bereikt worden. Van de vlak bij zee gelegen dessa Djladri voert een smallere bergweg naar een steenen gebouw, vroeger de verblijfplaats van den regeeringsambtenaar, die vóór de vogelnestgrotten verpacht werden, belast was met het toezicht op de inzameling, thans alleen gedurende de oogstmaanden bewoond door den Chineeschen pachter, die tegen betaling van ± 15000 gld. 's jaars vergunning heeft om de nesten ten eigen bate in te zamelen. Bij het gebouw behoort ook een groote steenen schuur, waar de nesten bewaard worden vóór de verzending naar de Chineesche exporthuizen te Samarang, en verder een loods, waar de inlandsche plukkers bijeenkomen om feest te vieren, alvorens het gevaarlijke werk begint. Ook hier geschiedt het plukken vier keeren per jaar en wordt telkens vooraf gegaan door een offermaal en andere bijgeloovige ceremoniën. Zoo vindt men in de droogschuur een staatsiebed, waarop eenige fraaie kleederen, benevens een tafel met offerranden en vruchten, waarvan Ratoe Kidoel, wanneer het haar mocht behagen, gebruik kan maken. Een stel oude gamelan-instrumenten en een groote vergulde houten vogel met uitgespreide vlerken genieten er ook bijzondere vereering. Van dit gebouw voert een steil pad tegen den bergkam omhoog binnen een halfuur naar een rots, welke even boven den waterspiegel twee openingen vertoont, de beide ingangen van de grot Djoembleng. Zwermen zwaluwen vliegen vóór de openingen heen en weer. De vogels zijn opgeschrikt: de plukkers hebben hun aanwezigheid boven op den bergrug verraden door het neerwerpen van een opgerolde rotanladder, welke 70 M. lang, zich stootend tegen de uitstekende boomtoppen en rotspunten, langzaam loswikkelt, totdat zij bijna loodrecht neerhangt van haar bevestigingspunt, den stam van een grooten boom



De steile Zuidkust.

boven op den kam. Langzaam en met de grootste voorzichtigheid dalen de plukkers langs deze vrij zwevende ladder omlaag, voorop de aanvoerder, die een wit broekje draagt. Het duurt wel een half uur, voordat hij de ladder afgeklauterd is en zich op een naburig rotsblok heeft geworpen. De overigen volgen met manden op de schouders, en weldra loopen zij allen op een rij uitstekende rotsblokken, welke een kronkelend, schuin aflopend voetpad vormen, totdat zij boven den ingang der grot zijn gekomen. Hier wordt een 10 M. lang rotantouw naar beneden geslingerd, zóó, dat het voor de openingen der grot komt te hangen, en fluks klauteren de mannen naar beneden, met hun voeten steun zoekend in elke oneffenheid der rotswand. Eindelijk staan zij bij den ingang en kijken naar de hoge golven, welke komen aanrollen en voor hen gevaar kunnen opleveren bij het betreden der grot. De zee kookt en schuimt, de branding doet het water bruisen, de golven beuken de rotswanden, slagen als van verwijderde kanonschoten worden door de echo herhaald! De golven zijn uiteengespat, als wolken schuim dwarrelen de waterdeeltjes uit de branding op, het water trekt zich terug, om straks hetzelfde spel te herhalen. Nu kunnen de plukkers door den dichtstbijzijnden ingang de reusachtige grot binnentreden; zij zijn hier veilig. De golven komen wel terug, het water wordt met kracht in de grot gestuwd, doch het bevochtigt slechts de voeten der inzamelaars en stroomt dan weer terug.

Na eenige uren komen de plukkers weer te voorschijn met gevulde manden en keeren op dezelfde wijze naar de touwladder terug, waarlangs zij, maar thans nog langzamer wegens hun last, naar boven klimmen. Hier worden namens den pachter de nesten in ontvangst genomen, in blikken trommels verpakt en door andere inlanders naar de loods vervoerd, waar zij uitgepakt en gesorteerd worden. Witte, lichtroode en

vuilbruine nesten, gave en stuk gesnedene, worden gescheiden en op afzonderlijke bamboerekken in de schuur in den wind te drogen gelegd. Duizenden nesten, soms met luid tjilpende jonge vogeltjes er in, bedekken de rekken. Jaarlijks worden ongeveer 2500 oude Amsterdamsche ponden (1 pond = 0,617 Kg.) verzameld, welke 15 à 20 gld. per pond opbrengen. Daar 90—100 nestjes op 1 Amst. pond gaan, blijkt hieruit, hoe talrijk de salanganen moeten zijn. Om uitroeiing der vogels te voorkomen, heeft de vierde pluk eerst plaats, als de eitjes uitgebroed zijn en de jonge vogeltjes kunnen vliegen. Tevens wordt het wegtrekken der diertjes zooveel mogelijk tegengegaan door de kuststrook woest en eenzaam te houden, zoodat dan ook bodemontginning hier verboden is. Eerbied, misschien nog meer vrees voor de machtige godin Ratoe Kidoel is mede een der redenen, waarom een breede strook langs de kust onbewoond blijft. Dat de inzameling, hier zoowel als elders aan Java's Zuidkust, reeds van zeer oude dagteekening is, leeren de overblijfselen uit den Hindoetijd, o. a. beschreven en onbeschreven steenen en beeldhouwen, welke er worden aangetroffen.

Onder het voormalige inlandsche vorstenbestuur werden de vogelnestklippen en -grotten, waar zij op Java voorkwamen, geregeld geëxploiteerd. Later werden de inkomsten daarvan verpacht aan de Oost-Indische Compagnie, terwijl vervolgens, eerst door het Britsche tusschenbestuur en daarna door de Nederlandsch-Indische regeering, aan de vorsten van Soerakarta en Djokjokarta een jaarlijksche geldelijke schadeloosstelling werd toegekend voor den afstand van het bezitrecht en de inkomsten der vogelnestgrotten en -klippen. Deze schadeloosstelling wordt heden ten dage nog betaald, terwijl de vorsten eveneens nog jaarlijks een zekere hoeveelheid nestjes ontvangen. Dit laatste is ook het geval met prins Mangkoe Negoro. Van dezen laatste ziet men op de plaat

een pondok (optrekje) aan het Zuiderstrand, zoodat er alle aanleiding bestaat omtrent deze vorsten en den Javaanschen adel in het algemeen hier iets naders mede te deelen.

4. De Javaansche adel.

De Javanen zijn een hoofsch volk, bijzonder gehecht aan uiterlijk eerbetoon, aan rang en titels, aan etiquette, aan afkomst en alles wat daarmede samenhangt, niet alleen de hogere, maar evenzeer de lagere standen der inlandsche maatschappij. Het gevolg daarvan is vooreerst een ingewikkeld stelsel van rangen en titels, in de tweede plaats een talrijke erfelijke adel, die, evenals bijna overal elders in Insulinde, een afzonderlijken stand vormt en in sommige streken grooten invloed op de bevolking uitoefent; in de derde plaats een eigenaardig verschil in spreektaal tusschen minderen en meerderen. Terwijl, in andere talen dit verschil in hoofdzaak beperkt is tot het gebruik der voornaamwoorden, strekt het zich in het Javaansch tot het grootste gedeelte der meest gebruikelijke woorden uit, zoodat de mindere tot zijn meerdere met geheel andere woorden, dus in een geheel andere taal, spreekt dan de meerdere tot den mindere. Wat de titels betreft, onderscheidt Mr. L. W. C. VAN DEN BERGH in de eerste plaats zulke, welke een vorstelijken rang aanduiden, n.l. in afdalende reeks: soesoehoenan, sultan, panembahan en pangéran voor mannen en ratoe voor vrouwen. Zij zijn niet zuiver erfelijk, daar zij, als een gunst, door de Nederlandsch-Indische regeering verleend worden. In de tweede plaats adellijke titels, meestal door geboorte verkregen en erfelijk, te weten: pangéran, ratoe, radén en mas met hun talrijke samenstellingen. In de derde plaats ambtstitels, dus persoonlijke titels, verbonden aan het bekleeden van een of

ander ambt, waartoe men benoemd moet worden, zooals de titels boepati, pati, djaksa, wadana, demang, mantri en vele andere. In de vierde plaats zulke, welke nooit op zich zelf voorkomen, maar steeds in verbinding met andere, dus te beschouwen zijn als praedicaten, welke een adellijken of ambtelijken rang aanduiden, maar geen bepaald adeldom. Zij worden òf door geboorte verkregen en zijn alsdan erfelijk, òf door het Gouvernement dan wel door een inlandschen vorst verleend, zooals adipati, aria, demang enz. In de vijfde plaats heeft men titels, welke doorgaans alleen gebruikt worden als een mindere tot of over bedoelden persoon spreekt, gelijk mede wanneer een gelijke of meerdere over hem spreekt tot een mindere. Zij worden niet afzonderlijk gebezigd, doch vóór den hoofdtitel geplaatst, zooals goesti, padoeka enz. Eindelijk heeft men nog beleefdheidstitels, n.l. zulke, welke noch een bepaalden rang, noch adel aanduiden en evenmin bij bepaalde adellijke of ambtstitels behooren, maar òf aan bepaalde categoriën van personen, òf als een persoonlijke onderscheiding worden gegeven, zooals kiah, toewan, mas, bagoes enz.

Als men daarbij bedenkt, dat aan vele ambtstitels vroeger een ander begrip werd gehecht, dat sommige titels verschillende functiën aanduiden, dat de beteekenis van vele zeer wisselvallig is, dat op de waarde van andere sedert onheuglijke tijden door de willekeur der vorsten inbreuk werd gemaakt, dat ook in de voorschriften van het Europeesch gezag vele afwijkingen voorkomen, dan behoeft het niet te verwonderen, dat er in het dragen van titels nog heel wat willekeur heerscht. Dit ligt des te meer voor de hand, wijl het recht op vele titels op ongeschreven gewoonterecht berust en daarenboven het bezit van titels zoo bijzonder op prijs wordt gesteld. Terwijl op Java het verleen van titels aan voorschriften van regeeringswege is gebonden en ook op het

dragen van titels eenig toezicht wordt uitgeoefend, wordt daarop in de Buitenbezittingen weinig of in het geheel niet gelet.

Doet het bezit van een titel den drager reeds in de oogen van den gewonen inlander in aanzien stijgen, met nog veel meer ontzag ziet deze laatste tegen de leden van den adel op (fig. 4). Dit is een reden voor de Regeering om de voor-



Fig. 4. Een Solo'sche Groote met gevolg.

naamste hoofden en ambtenaren steeds uit den adel te kiezen. Slechts de hoofden en andere bestuurders der dessa's, alsmede de geestelijken zijn doorgaans personen uit den burgerstand. Bij de regeering berust het recht, als Souverein, om personen van lagere geboorte in den adel te verheffen of aan personen van adel een hooger rang daarin toe te kennen. Dergelijke adel staat volkomen gelijk met geboorteadel. Overigens be-

staan er op de verschillende eilanden van Insulinde nog heel wat afwijkingen omtrent adeldom, zelfs is dit in de verschillende deelen van Java het geval. Wel geldt in het algemeen, dat de geboorteadel toekomt aan de nakomelingen der vroegere vorsten, maar in W.-Java zijn de adellijke titels slechts erfelijk in de mannelijke linie, in Besoeki staan mannelijke en vrouwelijke linies volkomen aan elkander gelijk, in de Vorstenlanden geldt zelfs in sommige gevallen de adel van moederszijde meer dan die van den kant des vaders.

De Javaansche adel is zeer oud, want hij klimt op tot den tijd der Hindoes, die van Voor-Indië uit in de eerste eeuwen onzer jaartelling naar Java kwamen, dit eiland onderwierpen en hier als heerschers hoog boven de onderworpen inlandsche bevolking stonden. Hun verre nakomelingen vormen den tegenwoordigen Javaanschen adel, de nakomelingen van de oorspronkelijke bewoners den kleinen man. De traditioneele genealogie haalt den oorsprong van den adel nog heel wat verder op, gaat n.l. tot Adam terug. Deze had een zoon Nabi Sis (Seth) geheeten en deze weer twee zoons: Anwas en Anwar. De laatste werd een dewa (goddelijk wezen) en de stamvader van al de heidensche goden, inlandsche zoowel als Hindoesche, alsmede door hunne tusschenkomst van alle helden en verder van bijna alle vorstenhuizen van Java, Bali, Palembang enz. De oudere kleinzoon van Adam, Anwas, werd de stamvader van den laatste der profeten, Mohammed, en diens nakomelingen. Volgens den Islam behooren ook dezen tot den adel, en feitelijk kent de Islam slechts één geboorteadel, n.l. de afstammelingen van Hasan en Hosain, de zonen van Ali en Mohammeds dochter Fatimah. Op Java worden zij echter niet gelijk gesteld met vorsten, regenten en inlandsche grooten.

De talrijkste adel vindt men heden ten dage in de Vorstenlanden, welke nog een eigen vorst hebben en waar alle

adellijken van hem of zijn voorgangers afstammen. Eigenaardig is hier, dat, juist omgekeerd als in Europa, de adel vermindert met den toenemenden afstand van den stamheer en na een bepaald aantal geslachten verloren gaat. Hij is dus niet erfelijk tot in 't oneindige, zooals bij ons, vandaar dat van de duizenden, die zich op adellijke geboorte beroepen, wellicht slechts enkele honderden op Java werkelijk tot den adel behooren. Zooals gezegd, gaat alle adel uit van den vorst, zoodat de sultans van Soerakarta en Djokjokarta dan ook als de hoofden van den adel in de Vorstenlanden gelden. Hoewel beide onderworpen aan en afhankelijk van de Nederlandsch-Indische regeering zijn, kan men hun titels niet bepaald al te bescheiden noemen. Die van den vorst van Djokjokarta luidt b.v. *Zijne hoogheid de Sultan Hamengkoe Boewana* (d. w. z. beheerscher van het heelal), *opperbevelhebber in den oorlog, dienaar van den barmhartige, heer van den eeredienst, regelaar van den godsdienst, vertegenwoordiger van God*. Hoe verder iemand nu door afstamming van den sultan verwijderd staat, des te lager is zijn adellijke rang. En met het verschil in rang gaat niet alleen gepaard verschil in titel, maar ook in onderscheidings-teekenen. Het voornaamste daarvan is de pajoeng (zonnescerm). De vorm van alle zonneschermen is dezelfde en de grootte is van geen beteekenis, maar het verguldsel en de kleuren van het bovenvlak duiden den rang van den eigenaar aan. Zoo mogen alleen de sultan en de kroonprins met hunne echtgenooten gouden (geheel vergulde) pajoengs dragen, de overige kinderen van den vorst reeds niet meer, en in het algemeen geldt de regel, dat meer goud (verguldsel) een hooger rang aanduidt en geel, wit en groen in dezelfde volgorde de minder hooge adellijke rangen aanwijzen. Deze kleuren vormen dan een kring op de gouden schijf, halverwege den straal, of wel een middenveld met breederen of

smalleren gouden rand; die kringen of randen worden weder door cirkelvormige of zigzaglijnen begrensd. Eigenaardig is verder, dat de pajoeng niet door den eigenaar zelf gedragen, maar door een dienaar of dienaress achter hem of haar aangedragen wordt, open of gesloten naar omstandigheden, ook als die eigenaar te paard of in een rijtuig zit (fig. 4). Vertoont zich b.v. de sultan ergens in het openbaar, dan zit zijn pajoendrager onder het afdak van de troon- of feestzaal of in de voorgalerij der met het hooge bezoek vereerde woning, onbeweeglijk als een steenen beeld met gekruiste beenen onder den geopenden pajoeng. Is de kroonprins tevens aanwezig, dan wordt diens pajoeng daarnaast, maar gesloten, opgesteld; die van andere aanwezige grooten blijven op een eerbiedigen afstand achteraf. Zelfs boven rangteekenen, lijfstukken, spijsen en dranken enz. van den vorst, den kroonprins en hun gemalinnen wordt de pajoeng gedragen, als werden, zegt GRONEMAN, „ook die levenlooze voorwerpen door den vorstelijken rang hunner bezitters geadeld.”

4. Verklaring der plaat.

Het hier afgebeelde gedeelte van Java's steile Zuidkust is gelegen in het Z. der residentie Soerakarta en in de afdeeling Wonogiri, welke behoort tot het gebied van Pangeran Adipati Ario Mangkoe Negoro VI. Van de verschillende inlandsche rijken, welke eenmaal op Java bestonden, zijn slechts twee overgebleven, n.l. Soerakarta en Djokjokarta, en ook hunne vorsten bezitten nog slechts een schijn van onafhankelijkheid, daar zij krachtens contracten onderworpen zijn aan de leiding van residenten, door de Nederlandsch-Indische regeering benoemd, en de rijksbestierder door deze laatste benoemd en

bezoldigd wordt. Na het einde van den bekenden Java-oorlog (1825—1830) werd in elk van beide rijken een gebied afgezonderd en onder een van den vorst onafhankelijken prins geplaatst, als tegenwicht tegen de macht der vorsten. Die prinsen waren Mangkoe Negoro in Soerakarta en Pakoe Alam in Djokjokarta.

Op de plaat ziet men, hoe tengevolge van de hevige branding, welke deze kust voortdurend beukt, de grijze rotsen loodrecht als muren uit den Indischen Oceaan oprijzen, daar de woedende golven alle uitstekende deelen hebben weggeslagen. Aan den voet der rots wanden liggen dan ook zand, steengruis en rotsbrokken in menigte opgehoopt, terwijl zich daartusschen talrijke vaalgrijze en roodachtige blokken poreuse koraalsteen bevinden, afkomstig van de op eenigen afstand van de kust gelegen koraalriffen en door de golven landwaarts gevoerd. Deze koraalsteen vormt door zijn hardheid en poreusheid een uitmuntend en veel gebruikt materiaal voor fundeering van bouwwerken en als onderlaag van verharde wegen.

Waar boven op de rotsen voldoende teelaarde aanwezig is, heeft zich, als overal in den Archipel, een dichte tropische plantengroei ontwikkeld, in de eerste plaats struikgewas en grassen, daartusschen echter ook veelvuldig de palmachtig gevormde pandanusboomen. Het blad van dezen boom dient niet alleen (als *atap*) voor dakbedekking, maar tevens voor de vervaardiging van vloer- en ligmatten, welke dikwijls bijzonder fijn zijn. In sommige streken van de Preanger Regentschappen wordt de pandanus dan ook opzettelijk aangeplant ter wille van het uit de bladeren te vervaardigen vlechtwerk.

Aan een kleinen inham van de kust bespeurt men een *pondok* of optrekje van Prins Mangkoe Negoro, waar deze zich nu en dan verpoost. Men bereikt dit van uit de hoofdplaats Soerakarta halverwege per rijtuig en verder te paard

of per draagstoel. Dit zijn òf gewone stoelen, waarover een kap van gespleten bamboe is aangebracht, in den trant van een badstoel, òf ook — speciaal voor vrouwen — vierkante kastjes met schuifdeuren, waarin men zich desnoods nederleggen kan.

Verder is links op de plaat een der hollen te zien, welke in zoo groot aantal hier in het kalksteengebergte voorkomen en tot verblijfplaats aan de salanganen strekken, zooals in de hoofdstukken 2 en 3 is beschreven. Overigens blijkt duidelijk uit de afbeelding hoe eenzaam en verlaten deze kust is. Menschelijke nederzettingen komen er niet of althans zeer weinig voor en daarom wordt zij ook niet door schepen aangedaan. Alleen in de verte ziet men een der stoomers van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij, welke — gesteund door een subsidie van de Regeering — de gemeenschap onderhoudt tusschen de meest van elkander verwijderde deelen van den Archipel, aan Java's Zuidkust echter alleen de Wijnkoopsbaai en de haven van Tjilatjap aandoet.

6. Literatuur.

J. F. SNELLEMAN en J. F. NIERMEYER, Java (2de druk, Haarlem 1903, dl. III).

F. W. JUNGHUHN, Licht- en Schaduwbeelden uit de binnenlanden van Java (4de druk, Amsterdam 1866).

J. V. DANES, Die Karstphänomene im Goenoeng Sewoe auf Java (Tijdschrift v. h. Kon. Ned. Aard. Gen., 1910, blz. 247).

C. M. VISSERING, Een reis door Oost Java (Haarlem 1912, blz. 55: Naar het Zuiderstrand van Besoeki).

VAN DELDEN—LAËRNE, Eenige aanteekeningen betreffende de vogelnestklippen en grotten in het landschap Rongkob (De Indische Gids, 1886, dl. I, blz. 749).

KOMOAN, De vogelnestgrot „Rongkob” in Djokjakarta (Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXXIX (1897), blz. 516).

POPPIE, Uit het land der Salanganen (Eigen Haard, 1900, blz. 292).

C. E. B. BREMEKAMP, Het Rijk van Ratoe Loro-Kidoel aan Java's Zuiderstrand (De Tropische Natuur, 1916, Octoberafl.).

P. J. VETH, De oorsprong van den Javaanschen adel (Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 1868, dl. II, blz. 474).

J. GRONEMAN, Een en ander over den Javaanschen adel (De Indische Gids, 1886, dl. II, blz. 880).

L. W. C. VAN DEN BERGH, De Inlandsche Rangen en Titels op Java en Madoera (2de druk, 's Gravenhage 1902).

EMILIE VAN KERCKHOFF, Java (Amsterdam 1912, Hoofdstuk V, blz. 79: Hof en Adel).

Encyclopaedie van Nederlandsch Indië, de art. Adel, Titels (Inlandsche Rangen) en Vogelnesten (Eetbare), Vogelnest-grotten of -klippen.

7. Naar het Zuiderstrand.

Het Duizendgebergte met zijn steile kust behoort nog steeds tot de minst bezochte en daardoor minst bekende deelen van Java. Touristen komen er nagenoeg niet en de weinige wetenschappelijke reizigers, welke tot hier doordrongen, zijn bijna alle even sober in hunne mededeelingen. De uitvoerigste en levendigste beschrijving van dit gebied is nog steeds die van den grondigsten kenner van Java's bodem, FRANS JUNGHUHN, aan wiens „Licht- en Schaduwbeelden” het volgende dan ook is ontleend.

Wij zetten onzen tocht voort door een uitgestrekte, tamelijk

vlakke bergstreek, welke allengs naar de zuidkust afdaalde en in dezelfde richting, op onderling groote afstanden, doorsneden werd door breede dalkloven, over wier bodem beken schuimend zeewaarts bruischten. Tusschen deze kloven lagen hier en daar zacht glooiende laagten en kleine trogvormige dalen of inzinkingen, grootendeels met geboomte begroeid, terwijl overigens het land met alang alang of glagahgras bedekt was, waartusschen enkele verstrooid staande boomen. Het geheel herinnert eenigszins aan een parklandschap. Groot was het aantal herten, dat levendigheid schonk aan deze streek; bij gansche troepen sprongen zij door het gras. De wilde zwijnen waren nog minder schuw en verlieten ongaarne de plassen, die hier en daar op ons smal pad voorkwamen; al knorrende gingen zij voor ons uit den weg. Dikwijls vlogen pauwen van het eene boschje naar het andere, of wij zagen er met hun prachtig in den zonneschijn blinkend gevederte op den grond zitten, waar zij, naar het scheen, hun maaltijd hielden aan een termietenheuvel. Behalve het glagah groeide hier en daar tusschen het alang alang nog een andere, hoogere rietsoort, n.l. het manja, aan welks omgebogen aren zeer groote, peervormige nesten hingen, ter hoogte van 3 à 4 voet boven den grond. Zij waren het werk van een kleinen vogel, manoeek manja geheeten, welke op het zaad van deze grassoort aast; hij beschut zijne jongen tegen de roofzucht van klein ongedierte en voornamelijk tegen de aanvallen van mieren, door zijn kunstig gevlochten nest aan een dunnen draad in de lucht op te hangen. Uit het binnenste der boschjes klonk ons het gekir van tortelduiven te gemoet, zoomede van tijd tot tijd het schorre gekraai van een wilden haan. Maar ook tijgers ontbraken niet in deze streek, zoo rijk aan herten, reeën, zwijnen en rhinocerossen. Over dag houden zij zich echter schuil, bij voorkeur in de glagahboschjes.

Van lieverlede veranderde het tooneel naarmate wij daalden

en de kust naderden. Weldra zagen wij voor en beneden ons een strookvormig bosch van palmen, tusschen wier grijskleurige stammen de verwijderde blauwe oceaan doorschemerde. Elke stam rees als een zuiltje kaarsrecht omhoog en droeg slechts aan zijn top een bladkroon. Het waren uitsluitend gebangpalmen, waarvan de verbazend groote, droge bladeren, waarin de wind voortdurend ruischte, telkens knarsend over elkander heen en weer werden bewogen. Menigmaal joegen wij groote jaarvogels op, die in de toppen der palmboomen zaten en dan blazend en snuivend, een geluid aan die vogels eigen, naar een ander gedeelte van het woud vlogen. Wij volgden een richting naar het W., waar een vlakke bergrug in den vorm van een kaap ver in zee uitstak en waar, in de nabijheid van vogelnestgrotten, het dorp Gnarak moest liggen. Het sombere, hoogstammige woud, dat deze streek bedekt, vormt een sterk contrast zoowel met de schaduwlooze alang alang-velden als met de gebangbosschen.

Tegen den middag werd Gnarak bereikt, waar wij bezit namen van het kleine, ledig staande bamboehuisje — pasangrahan — op geringen afstand van het dorp gebouwd en waar wij den nacht zouden doorbrengen. Alvorens van ons nachtverblijf bezit te kunnen nemen, moesten wij eerst een kolonie ontzaggeijk groote kikvorschen verjagen, die telkens terugkeerden om ons het bezit er van op nieuw te betwisten. Uit het hoogste gedeelte der woning klonk ons het gepiep tegen van vledermuizen, die als groote zwarte klompen aan den nok van het dak hingen. Langs de wanden en aan de zoldering liepen tientallen van tjikjaks (hagedissen), die druk jacht maakten op de tallooze insekten, welke ons voortdurend om de ooren gonsden. In de reten der wanden huisden schorpioenen, waarvan onze jongens er verscheidene vingen. Nog minder aangename gasten waren de gekko's (hagedissen), die met hun geel en bruin gevlekte huid afschuw

inboezemden en hunne aanwezigheid verrieden door telkens een tiental keeren achtereen hun gek-ho, gek-hoo te doen hooren.

Van hier naar de kust voerde de weg door dicht struikgewas en geboomte, totdat wij ons eensklaps bevonden aan een steilen wand van eenige honderden voeten hoogte, die als een muur in zee afdaalde. Heinde en ver breidde de blauwe, spiegelende watervlakte der schijnbaar rustige zee zich voor ons oog uit. Maar diep beneden ons beukten de



Fig. 5. Java's Zuiderstrand.

hooge, elkander rusteloos opvolgende golven met zulke kracht de kust, dat de rots, waarop wij stonden, er van dreunde. Naar het W. volgde onze blik de kustlijn, en hier zagen wij de branding, welke tegen het strand sloeg, een lijn vormen, wit als sneeuw, terwijl boven de gansche kust een eigenaardige fijne nevel of damp zweefde, blijkbaar gevormd door het fijn verdeelde stof van het tot schuim geslagen water. Alle verwijderde deelen van de kust waren door dezen geheel onbe-

wegelijk liggenden zoutwaternevel slechts schemerachtig, onduidelijk zichtbaar, als zagen wij ze door een dun floers. Van het bovenste gedeelte der rotswand blikte op dit witte schuim der woedende zee het groen van het ons omringende woud, ja aan de steile wand wortelden zelfs nog velerlei struiken en pandanusboomen (fig. 5). Wanneer wij, op den bodem liggende, ons over den rand heenbogen, konden wij, in een schuine richting naar beneden ziende, boven het ziedende en schuimende water den ingang van het hol bespeuren, waarin de kleine zwaluwen hun eetbare nesten bouwen. Elke opspattende golf sloeg bulderend in het hol; maar eenige oogenblikken later werd zij door de in het hol samengeperste lucht teruggeworpen, waarbij men de zwermen der kleine zwaluwen kon zien, die juist het geschikte oogenblik tusschen het terugtrekken der eene en het aanrollen der volgende golf wisten te kiezen, om pijlsnel het hol in of uit te vliegen. Lang boeide ons dit wonderbaarlijke schouwspel, maar wij benijdden het lot niet der vogelnestplukkers uit Gnarak, die driemaal 's jaars langs ladders hier naar beneden klauteren, ten einde — bij zeer stille zee — in het hol te dringen en de vogelnesten te plukken. Zoo vervolgt de mensch deze vogels zelfs op plaatsen, waar zij tegen de roofzucht van elk dier beveiligd zijn, waar zij zich tegen elken anderen vijand in zekerheid bevinden.

WANDKAARTEN.

- R. VAN ASSEN, Schoolkaart van Friesland**, in 9 bladen, (grootte 165 bij 204 cM.), bijgewerkt tot heden, geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 38,00, gevernist f 40,50
-
- Dr. F. M. Th. BÖHL en G. MEIMA, Wandkaart van Palestina** met bijkaarten: De landen der Heilige Schrift en Jeruzalem, in 4 bladen, (grootte 131 bij 181 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 36,00, gevernist . . . f 37,50
-
- P. R. BOS, Wandkaart van Azië**, in 4 bladen, Staatkundig, (grootte 132 bij 165 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 29,00, gevernist . . . f 30,50
-
- P. R. BOS, Wandkaart van Azië**, in 4 bladen, Natuurkundig, (grootte 132 bij 165 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 29,00, gevernist . . . f 30,50
-
- P. R. BOS, Wandkaart van Middel-, West- en Zuid-Europa**, in 9 bladen, (uitgaaf A zonder namen, uitgaaf B met namen), (grootte 192 bij 226 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 34,50, gevernist . . . f 36,00
-
- P. R. BOS, Wandkaart van de Provincie Groningen**, in 9 bladen, (grootte 169 bij 190 cM.), bijgewerkt tot heden, geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 38,00, gevernist . . . f 40,50
-
- P. R. BOS, R. R. RIJKENS en W. VAN GELDER, Wandkaart van Nederlandsch Oost-Indië, met afzonderlijke groote kaart van Java**, opnieuw bewerkt door W. VAN GELDER en J. F. NIERMEYER, in 12 bladen, (grootte 210 bij 235 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 47,00, gevernist . . . 5e druk f 49,50
-
- P. R. BOS, R. R. RIJKENS en W. VAN GELDER, Wandkaart van Java**, herzien door W. VAN GELDER en J. F. NIERMEYER, in 4 bladen, (grootte 82 bij 235 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 38,00, gevernist . 5e druk f 40,50
-
- U. D. KEISER, Wandkaart van Nederland**, in 6 bladen, (grootte 168 bij 195 cM.). Uitgaaf **zonder** namen, geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 28,00, gevernist f 29,50. Uitgaaf **met** namen, geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 29,00, gevernist - 30,50
-
- H. NIEHAUS, Wandkaart van Nederlandsch Oost-Indië en Omgeving**, in 4 bladen, (grootte 139 bij 170 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 34,50, gevernist . . . f 36,00
-
- R. NOORDHOFF, Nieuwe Wandkaart van Nederland**, herzien door K. ZEEMAN, in 6 bladen, (grootte 161½ bij 183 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 43,00, gevernist . . . 3e druk f 45,50
-
- R. NOORDHOFF, Nieuwe Wandkaart van Europa**, herzien door K. ZEEMAN, in 6 bladen, (grootte 181½ bij 209 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 43,00, gevernist . . . 2e druk f 45,50
-
- R. NOORDHOFF, Nieuwe Wereldkaart**, in 8 bladen, (grootte 160½ bij 247 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 43,00, gevernist . . . f 45,50
-
- R. NOORDHOFF en H. NIEHAUS, Eenvoudige Wandkaart van Nederlandsch Oost-Indië**, in 6 bladen, (grootte 184 bij 222 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 38,00, gevernist . . . f 40,50
-
- H. SCHIERBEEK, Wandkaart van Europa**, in 6 bladen, (grootte 161½ bij 182 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 34,50, gevernist . 3e druk f 36,00
-
- S. SNIJDER en H. GROEN, Nederland en Omgeving in Vogelvlucht**, gedrukt in 9 kleuren, geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken, (grootte 85 bij 112½ cM.), f 6,50, geplakt op linnen, aan rollen, gevernist, (grootte 87 bij 111 cM.) f 14,00

UITGAVE VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, DEN HAAG.

INSULINDE IN WOORD EN BEELD.

SCHOOLPLATEN VOOR HET AARDRIJKSKUNDIG ONDERWIJS

door HENRI ZONDERVAN,

Leeraar aan de R. H. B. School met 5-j. cursus te Groningen.

NAAR OORSPRONKELIJKE AQUARELLEN VAN

W. C. C. Bleckmann, P. van Heerdt-Quarles en W. J. Ising.

— (Grootte 75 bij 105 cm.) —

1. De Chineesche Kamp te Batavia. Java.
2. Tweelingvulkaan Gedeh-Pangerango. Java.
3. Het lage Noorderstrand. Java.
4. De steile Zuidkust. Java.
5. Rijstbouw. Java.
6. De Anai-kloof. Sumatra.
7. De Sabanghaven op Poeloe Weh. Sumatra.
8. Passer te Pajakoemboeh. Sumatra.
9. Tabaksbouw in Deli. Sumatra.
10. Kampong in het Barito-stroomgebied. Borneo.
11. Groot Dajaksch huis. Borneo.
12. In de Minahasa. Celebes.

Prijs per plaat met geïllustreerde toelichting,
geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken f 4,25
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk . . . - 0,45

Bij beschikking van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst d.d. 24 Juni 1913 zijn de platen opgenomen in den Catalogus van leermiddelen ten behoeve van de openbare Europeesche lagere scholen en van de cursussen van voortgezet en uitgebreid lager onderwijs in Nederlandsch-Indië. De waarde der platen voor het onderwijs is door deze beschikking erkend.

UITGAVE VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, DEN HAAG.